

ԽՍՀՄ ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՋԱՆԻ ԱՌՈՂՋԱՐԱՆՆԵՐԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋԱՅԻՆ ՆԵՐՈՒԺԸ
ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐԶՈՒՄ

Մարիամ Ավետիսի Ավագյան*, Սյուզաննա Վարդանի Վարդանյան,
Քրիստինե Սուրենի Սահակյան

Ճարտարապետության և շինարարության Հայաստանի ազգային համալսարան, ք. Երևան, ՀՀ

*mavagyan@nuaca.am

Առողջարանային զբոսաշրջությունը կարևոր ուղղություն է, որն ապահովում է ոչ միայն հանգիստ, այլև վերականգնողական և բուժական ծառայություններ: Հայաստանում այս ոլորտն ունի մեծ ներուժ, հատկապես այնպիսի մարզերում, որոնք հարուստ են բնական ռեսուրսներով և բարենպաստ կլիմայով: Գեղարքունիքի մարզը, իր յուրահատուկ աշխարհագրական դիրքով, Սևանա լճի և հանքային աղբյուրների առկայությամբ, կարևոր դեր ունի առողջարանային զբոսաշրջության զարգացման մեջ: Թեև առողջարանային զբոսաշրջության զարգացման խնդիրն արդիական է, բայց որևէ վերլուծություն չի հանդիպում, առավել ևս՝ համալիր: Այս աշխատանքի նպատակն է ներկայացնել Գեղարքունիքի մարզի խորհրդային տարիներից ժառանգություն մնացած չգործող կամ ոչ լիարժեք գործող առողջարանների վիճակի և գործունեության վերլուծությունը, դրանց համադրումը բնական միջավայրի հետ և առողջարանային զբոսաշրջության ներուժի գնահատումը: Խորհրդային տարիներին մարզում գործում էին մի շարք հանգստյան տներ և առողջարաններ, որոնք ապահովում էին վերականգնողական և հանգստի ծառայություններ: ԽՍՀՄ-ի փլուզումից հետո այդ կառույցներից շատերը դադարեցին գործել կամ ենթարկվեցին վերափոխման: Սևանի ափին գտնվող կիսակառույց առողջարանային շինությունները, «Արևիկ», Գեղամավան գյուղի լքված ու Հայրավանքի առողջարանները մարզի առողջարանային ներուժի մի կարևոր հատվածն են: Մարզի առողջարանային զբոսաշրջության ներուժի և նշանակության գնահատումը և պետական մշակված ռազմավարությունը խթան կլինեն ոլորտի կայուն զարգացման համար:

Բանալի բառեր. առողջարանային զբոսաշրջություն, Գեղարքունիքի մարզ, «Արևիկ» առողջարան, Հայրավանքի առողջարան

Ներածություն

Առողջարանային-վերականգնողական զբոսաշրջությունը համարվում է 20-րդ դարի նշանակալի ֆենոմեն, սակայն դրա զարգացման պատմությունը սկիզբ է առել դեռ հնագույն ժամանակներից [1]: Այսօր առողջարանային-վերականգնողական զբոսաշրջությունը դարձել է այդ բնագավառի առավել պահանջված տեսակներից մեկը, որը միավորում է հանգիստն ու առողջական

վերականգնումը: Արժանահիշատակ օրինակ է Իսրայելի Մեռյալ ծովը, որը դարձել է համաշխարհային հայտնի առողջարանային կենտրոն՝ իր յուրահատուկ բնական հատկությունների շնորհիվ:

Առողջարանային գործունեությունը գիտակիրառական քայլերի կազմակերպման ու իրականացման միջոցով կանխարգելում է հիվանդությունները, բուժում և վերականգնում՝ օգտագործելով հայրենի բուժական պաշարները, դրանց հատկությունները և ազդեցության մեխանիզմները: Նման գիտակիրառական քայլեր են՝ բալնոլոգիան, կլիմատոլոգիան, հելիոլոգիան, աերոլոգիան, թալասոլոգիան, դիետոլոգիան, կինեզիոթերապիան, ֆիզիոթերապիան: Այս ուղղություններն ապահովում են առողջության վերականգնում՝ բնական պայմանների և մեթոդների միջոցով: Դրանց համադրմամբ ձևավորվում է առողջարանային զբոսաշրջության գիտաբժշկական հիմքը, որը կիրառվում է ամբողջ աշխարհում, նաև՝ Հայաստանում [2]:

21-րդ դարում առողջարանային տուրիզմը զարգանում է մի քանի նոր ուղղություններով: Լայն տարածում է ստացել wellness տուրիզմը՝ առողջ ապրելակերպի, յոգայի, մեդիտացիայի և դետոքսի վրա հիմնված: Բժշկական տուրիզմը կենտրոնացած է մասնագիտական միջամտությունների վրա, իսկ ավանդական առողջարանները շարունակում են պահպանել իրենց նախկին դերակատարումը: Աղյուսակում ներկայացված է առողջարանային զբոսաշրջության համեմատականը համաշխարհային շուկայում և Հայաստանում, համաձայն միջազգային և հայկական վիճակագրության: Ինչպես երևում է, Հայաստանում գերակշռում են ավանդական առողջարանները՝ 70 %, իսկ նոր ուղղությունները դեռ զարգանալու կարիք ունեն:

Աղյուսակ

Առողջարանային զբոսաշրջությունն ըստ ուղղությունների, % (2023 թ.)

Ոլորտ	Համաշխարհային շուկա, [3]	Հայաստան, [4]
Բժշկական զբոսաշրջություն	18	5
Wellness զբոսաշրջություն	42	25
Ավանդական առողջարաններ	40	70

Առողջարանային արդյունաբերության գիտաբժշկական հիմքն առողջարանագիտությունն է: Առողջարանային-վերականգնողական զբոսաշրջության նպատակն է մարդու ֆիզիկական, մտավոր և զգայական ուժերի ընդլայնված վերարտադրությունը և օրգանիզմի կենսական ուժերի վերականգնումը: Առողջարանային-վերականգնողական զբոսաշրջությունն ապահովում է մարդկանց մշտական բնակության վայրից ժամանակավոր ելք առողջարանային վերականգնողական նպատակներով: Առողջարանները պայմանականորեն կարելի է բաժանել երկու հիմնական խմբերի՝ ամբողջական առողջարաններ և բուժական պանսիոնատներ:

Հայաստանում առողջարանային և վերականգնողական զբոսաշրջության զարգացումն ունի երկար պատմություն: Դրա զարգացման համար հանրապետության տարածքում ավելի քան 800 հանքային աղբյուրներ են հայտնի, որոնց մեծ մասն ինքնահոս դուրս են գալիս երկրի մակերես:

Հայտնաբերված հանքային ջրերից 625-ը հետազոտվել են, իսկ 17-ը երկրաբանների կողմից մանրագննին հետախուզվել են [5-7]: Հանքային ջրերը բազմազան են ըստ ջերմաստիճանի և որակական հատկանիշների: Հայաստանը Ռուսաստանի կազմում հայտնվելուց հետո՝ 1828 թ., գեներալ Պասկևիչի հանձնարարությամբ կատարվեց Արզնիի ջրերի քիմիական վերլուծությունը: Արզնի առողջարանի պատմությունը սկսվում է 1925 թ.՝ ջրաբուժական հիմնարկների և երեխաների առողջարանների կառուցմամբ: Իսկ Ջերմուկի հանքային ջրերը գիտականորեն նկարագրվեցին առաջին անգամ 1831թ.՝ Գ. Վոսկոբոյնիկովի կողմից: 1938թ. պրոֆեսոր Ա.Մելիք-Ադամյանի ղեկավարությամբ անցկացված հետազոտությունները հաստատեցին Ջերմուկի ջրերի բուժիչ հատկությունները: Բացի Ջերմուկից և Արզնիից, Հայաստանում կան ևս 8 առողջարանային գոտիներ՝ Հանքավան, Դիլիջան, Վանաձոր, Սևան, Բջնի, Արզական, Աղվերան և Ծաղկաձոր, որոնք հարուստ են բնական բուժիչ ռեսուրսներով [2, 5, 6]:

Հայաստանում առողջարանային և բժշկական ծառայությունները, համեմատած այլ երկրների հետ, մատչելի են: Հայաստանի առողջարանային գոտիները գտնվում են էկոլոգիապես մաքուր միջավայրում, որտեղ բացակայում են արդյունաբերական մեծ կենտրոնները, առողջարանային համալիրները հազեցած են ժամանակակից տեխնոլոգիաներով: Առողջարանային զբոսաշրջությունը Հայաստանում համադրվում է մշակութային զբոսաշրջության հետ [7, 8]:

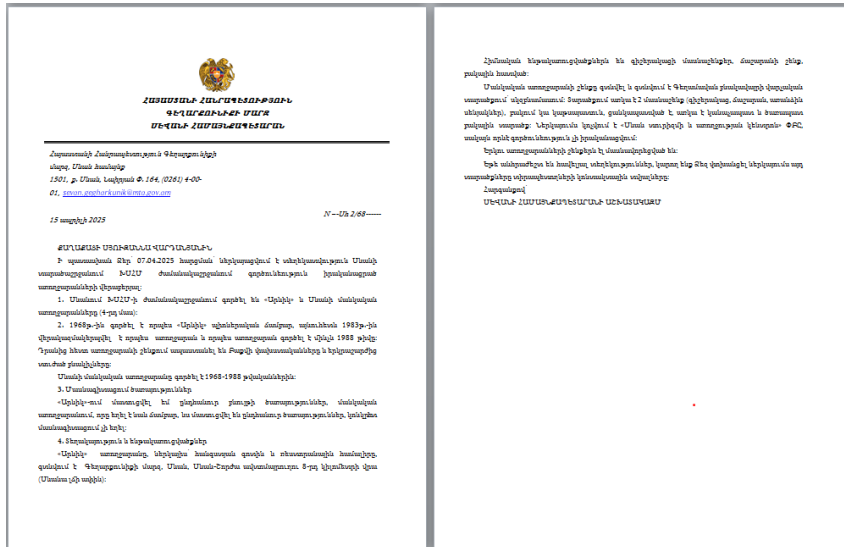
Գեղարքունիքի մարզը հարուստ է հանքային ջրերով, որոնք ունեն բացառիկ բուժական հատկություններ և բարենպաստ ազդեցություն առողջության վրա: Վարդենիսի շրջանի հանքատորֆերը, համեմատած հանրապետության մյուս նմանատիպ հանքատորֆերի հետ, առանձնաձևում են իրենց յուրահատկությամբ, մարզի բնակլիմայական պայմանները լրացուցիչ նպաստում են բուժական արդյունքին: Սևանի առողջարանային նշանակությունն անգնահատելի արժեք է Գեղարքունիքի մարզի համար [9-12]:

Այս աշխատանքի նպատակն է գնահատել Գեղարքունիքի մարզի առողջարանային զբոսաշրջության, խորհրդային տարիներից ժառանգություն մնացած չգործող կամ ոչ լիարժեք գործող առողջարանների ներկա վիճակը, առանձնահատկությունները, զարգացման հեռանկարները և առողջարանային զբոսաշրջության ներուժը:

Նյութեր և մեթոդներ

Աշխատանքի իրականացման ընթացքում ուսումնասիրվել են նախախորհրդային, խորհրդային և հետխորհրդային տարիներին Հայաստանում առողջարանային զբոսաշրջության մասին գիտական և մասնագիտական գրականությունը, հիմնական ուշադրությունը դարձնելով Գեղարքունիքի մարզի առողջարանային զբոսաշրջության պատմական զարգացմանը: Մարզի առողջարանային ներուժը, ենթակառուցվածքները, բնական պայմանները և կլիմայական առանձնահատկությունները կարող են նպաստել զբոսաշրջության զարգացմանը: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ խորհրդային տարիների Գեղարքունիքի մարզի առողջարանային զբոսաշրջության ռեսուրսներն այժմ մասնավոր սեփականություն են, մարզի բնակիչների մոտ կան հոգեբանական

արգելքներ գրավոր հարցումներ անցկացնելու համար, իրականացվել են բանավոր հարցումներ Գեղարքունիքի մարզում՝ թե բնակչության շրջանում, թե եղել են հանդիպումներ մասնավոր սեփականատերերի և մարզային կառավարման օղակների հետ (նկ. 1):

Նկ. 1. Մևանի համայնքապետարանի պատասխան նամակը մեր նամակ-հարցմանը

Դաշտային հետազոտության ժամանակ տեղում կատարվել են ուսումնասիրություն առողջարանների գործունեության վերաբերյալ, վերլուծվել են մատուցվող ծառայությունները, ենթակառուցվածքները և այցելուների հոսքը, ինչպես նաև հավաքագրվել են տվյալներ տարածքի պատմական անցյալի, ֆունկցիոնալ փոփոխությունների և ներկա վիճակի վերաբերյալ: Նշված մեթոդաբանությունը թույլ է տվել համակարգված ուսումնասիրել Գեղարքունիքի մարզի առողջարանային զբոսաշրջության ներկա վիճակը, առկա խնդիրները և զարգացման հնարավոր ուղիները:

Արդյունք և վերլուծություն

Գեղարքունիքի մարզը գտնվում է Հայաստանի հարուստ բնական ու պատմական ժառանգությամբ օժտված շրջաններից մեկում՝ Մևանի ավազանում, որը համարվում է հանրապետության ամենագեղեցիկ և բնապատկերային վայրերից մեկը: Գեղարքունիքի մարզը ոչ միայն բնության ռեսուրսներով է հարուստ, այլ նաև պատմամշակութային ժառանգությամբ է աչքի ընկնում: Մարզում պահպանված նախաուրարտական և ուրարտական ժամանակաշրջանների բերդերն ու ամրոցները, բնակավայրերի հետքերը և սեպագիր արձանագրությունները վկայում են տարածքի պատմական կարևորության մասին: Գեղարքունիքի մարզի առողջարանային զբոսաշրջության առանձնահատկությունները, զարգացման հեռանկարները և ներուժը գնահատելու համար դիտարկենք խորհրդային տարիներից ժառանգություն մնացած չգործող կամ ոչ լիարժեք գործող առողջարանները ու դրանց ներկա վիճակը:

«Արևիկ» առողջարան: Արևիկ առողջարանը գտնվում է Գեղարքունիքի մարզում, Սևանա լճի ափին՝ Սևան-Ճամբարակ ճանապարհահատվածի 8-րդ կմ-ի վրա: Անվանումն ինքնին՝ «Արևիկ», պայմանավորված է նրանով, որ այստեղ գրեթե ամբողջ օրն արևոտ է:

Նկ. 2. «Արևիկ» պիոներական ճամբար

1968 թ. այն գործել է որպես «Արևիկ» պիոներական ճամբար (նկ. 2), որն իր ժամանակաշրջանում մեծ հռչակ ունեցող մանկական հանգստի կազմակերպման կենտրոն էր: Սակայն հետագա տասնամյակների ընթացքում ճամբարը վերափոխվեց, 1983 թ. այն վերանվանվեց և դարձավ առողջարան, որն արդեն ծառայում էր ոչ միայն երեխաների, այլև մեծահասակների վերականգնման և բուժման նպատակին: Խորհրդային տարիներին «Արևիկ» առողջարանը մասնագիտացված էր տարբեր բուժական մեթոդների վրա՝ առաջարկելով ֆիզիոթերապիա, ջրաբուժություն, մերսում և դեղորայքային էլեկտրոֆորեզ, աղաբուժություն, բուժում գերբարձր հաճախականությամբ, գալվանացում, դարսոնվալիզացիա, պարաֆինոթերապիա: Այստեղ բուժվում էին մի շարք հիվանդություններ, այդ թվում՝ բրոնխային ասթմա, նյարդային համակարգի հիվանդություններ, հենաշարժական խնդիրներ, մանկական ուղեղային կաթված, օրթոպեդիկ և ալերգիկ հիվանդություններ, բերանի խոռոչի լորձաթաղանթի հիվանդություններ, հայմորիտ, հենաշարժական ապարատի, հոդատապի, ճարպակալման, մանկական ալերգիկ հիվանդություններ, ողնաշարի հիվանդություններ, քիթ-կոկորդ-ականջի մանկական հիվանդություններ:

Նկ. 3. «Արևիկ» առողջարան

Այսօր «Արևիկ» առողջարանում զբոսաշրջության վերածննդի ուղղությամբ կատարվում են քայլեր, այն վերանորոգվել և հարմարեցվել է առողջարանային ժամանակակից պահանջներին, գործում է որպես առողջարանային կենտրոն՝ ամառային սեզոնին, իսկ տարվա մնացած ժամանակահատվածում գործում է որպես հյուրանոցային համալիր (նկ. 3): «Արևիկ» առողջարանը, տեղակայված լինելով Սևանա լճի ափին, բարենպաստ պայմաններ ունի ինչպես վերականգնողական, այնպես էլ հանգստի զբոսաշրջության զարգացման համար: Առողջարանն իր այցելուներին առաջարկում է ժամանակակից հարմարություններով կացարաններ, մաքուր ջուր, բացօթյա սրճարան, ռեստորան, բացօթյա բեմ և տաղավարներ, որտեղ կազմակերպվում են տարբեր միջոցառումներ: Չնայած տարածքում բուսականությունը սակավ է, առողջարանի միջավայրը նպաստավոր է ինչպես կարճատև, այնպես էլ երկարատև հանգստի համար:

Սևանի ափին գտնվող կիսակառույց առողջարանային շինություններ: 1980-ական թվականներին Սևանի ափին նախատեսվում էր կառուցել առողջարաններ և հանգստյան բազաներ՝ նպաստելու առողջարանային զբոսաշրջության զարգացմանը: Սակայն Խորհրդային Միության փլուզման հետևանքով բազմաթիվ նախագծեր կիսատ մնացին: Այդպիսի օբյեկտներից է չկառուցված առողջարանը, որի ճարտարապետի և պաշտոնական անվան վերաբերյալ հստակ տվյալներ չեն պահպանվել: Որոշ աղբյուրներում նշվում է, որ այն կարող էր պատկանել ЛНПО-Лечебно-научно-производственное объединение «Ավանգարդ» հանգստյան բազայի ցանցին, սակայն այդ տեղեկությունը փաստագրական հաստատում չունի [13, 14]: Չնայած անավարտ շինարարությանը, առողջարանի լքված կառույցը շարունակում է գրավել այցելուներին իր անսովոր տեսքով, հիշեցնելով խորհրդային առողջարանային ծրագրերի և չիրականացված զբոսաշրջային զարգացման հնարավորությունների մասին (նկ. 4): Սևանի հյուսիսարևմտյան ափին գտնվող այս օբյեկտները կարող են վերաիմաստավորվել և ինտեգրվել ժամանակակից զբոսաշրջային և առողջարանային ծրագրերին՝ վերածվելով մշակութային ու զբոսաշրջային նշանակության կետերի: Այս կառույցները Սևանի զբոսաշրջային ժառանգության կարևոր մաս են կազմում՝ վկայելով անցյալի մեծամեծ ծրագրերի և ժամանակակից զբոսաշրջության զարգացման հնարավորությունների մասին:

Նկ. 4. Զբոսաշրջային բազան, բազայի հյուսիսային հատված

Գեղամավան գյուղի լքված առողջարանը: Գեղարքունիքի մարզի Սևան համայնքի Գեղամավան գյուղում 1940-ական թվականների վերջին հիմնադրվել է առողջարանային կենտրոն, որը Խորհրդային Հայաստանի համար կարևոր նշանակություն է ունեցել որպես թոքային և մազաթափության խնդիրներով տառապող հիվանդների բուժման վայր: Առողջարանը սպասարկել է ՀԽՍՀ տարբեր շրջաններից ժամանած քաղաքացիներին՝ դառնալով ոլորտում մասնագիտացված և գիտականորեն հիմնավորված բուժման ուղղություն ունեցող հաստատություն:

1950-ականների կեսերից մինչև 1990 թ. առողջարանը վերակազմակերպվել է որպես մանկական առողջարան, որն ամառային ամիսներին ընդունել է դպրոցահասակ երեխաների՝ ապահովելով առողջության վերականգնման և հանգստի համար անհրաժեշտ պայմաններ: Այս շրջանը կարելի է դիտարկել որպես հաստատության գործունեության առավել ակտիվ և արդյունավետ փուլ, որի ընթացքում առողջարանը միաժամանակ իրականացրել է ինչպես բժշկական, այնպես էլ կրթամշակութային գործառույթ:

Ներկայումս առողջարանը չի գործում: Այն գտնվում է «Սևան» զբոսաշրջային և առողջության կենտրոն ՓԲԸ-ի սեփականության տակ: Տարածքը զբաղեցնում է շուրջ 15,2 հա, որն ամբողջությամբ ցանկապատված է և հարուստ է դեկորատիվ ու մրգատու ծառատեսակներով, ստեղծելով տեսականորեն բարենպաստ միջավայր հանգստի և առողջական վերականգնման համար:

Այնուամենայնիվ, դաշտային հետազոտության ընթացքում արձանագրվել է, որ շինությունները գտնվում են անմխիթար վիճակում, և դրանց տեխնիկական վիճակը բացառում է ներկայումս շահագործման հնարավորությունը: Տարիների անգործության, ներդրումների բացակայության և բնական մաշվածության արդյունքում շենքերն ունեն հիմնանորոգման անհրաժեշտություն և առանց պատշաճ վերականգնման չեն կարող ծառայել նպատակային օգտագործման համար (նկ. 5):

Հայրավանքի առողջարան: Առողջարանը գտնվում է Հայրավանքի տարածաշրջանում, անմիջապես Սևանա լճի հարավային ափին, բացառիկ բնապատկերային և մշակութային միջավայրում: Խորհրդային ժամանակաշրջանում այստեղ կառուցվել էին նաև զբոսաշրջային բազա և մանկական պիոներական ճամբար, սակայն 2000-ական թվերին, Սևանա լճի ջրի մակարդակի բարձրացման հետևանքով, տարածքի 8 շինություններից 7-ը հայտնվել են ջրի տակ: Մինչ այդ տարածքը ժամանակավորապես օգտագործվել է նաև կաթնամթերքի արտադրությամբ զբաղվող ֆերմայի համար:

Նկ. 5. Առողջարանի ցուցանակը

Նկ. 5. Հայրավանքի առողջարանը և միջանցքի պատերին քանդակված պատկերները

Այսօր պահպանված միակ շինությունը հենց առողջարանն է, որը կառուցված է ամրոցի ոճով, հարևանությամբ գտնվում են անավարտ լողավազանն ու սպորտսրահը: Շինությունը բարեկեցիկ վիճակում է, վերանորոգումից հետո հնարավոր է այն օգտագործել որպես առողջարանային կամ զբոսաշրջային կենտրոն:

Շենքի ներքին հարդարանքում առանձնանում են խորհրդային ժամանակաշրջանի ճարտարապետական մոտեցումները: Առաստաղները ձևավորված են ԽՍՀՄ մոդեռնիստական ոճին համահունչ, իսկ միջանցքների պատերին տեղադրված են Հայրավանքի շրջանին բնորոշ ավանդույթների թեմատիկ քանդակներ, ինչպես նաև աստղազիտական խորհրդանշաններ, որոնք տարածքին հաղորդում են նաև մշակութային և խորհրդանիշային խորություն (նկ. 5): Հատկապես նշանակալի է այն փաստը, որ առողջարանի սենյակների պատուհանները նայում են դեպի Հայրավանքի հինավուրց եկեղեցին, ինչը ոչ միայն ապահովում է տեսողական բացառիկ փորձառություն, այլ նաև ստեղծում է հոգևոր հանգստության մթնոլորտ՝ հարմար առողջարանային գործունեության համար:

Առողջարանի առաջին հարկում գործել է հատուկ բարձրաշնամուրով, որտեղ ամեն երեկո կազմակերպվել են խնջույքներ և մշակութային երեկոներ՝ տրամադրելով ինչպես ժամանցային, այնպես էլ սոցիալական շփման միջավայր:

Բուժական ծառայությունների մասին մանրամասներ ստանալու նպատակով դիմվել է Գեղարքունիքի մարզպետարան, սակայն պատասխանեցին, որ նրանք չունեն մանրամասն տեղեկություններ, իսկ սեփականատերը գտնվում է երկրի սահմաններից դուրս և նրա հետ կապ հաստատել չհաջողվեց, ուստի բուժագործության վերաբերյալ տեղեկատվություն ստանալ հնարավոր չեղավ:

Եզրակացություն

Գեղարքունիքի մարզի՝ խորհրդային տարիներից ժառանգություն ստացած չգործող կամ ոչ լիարժեք գործող առողջարանների դիտարկումը հիմք է տալիս գնահատելու մարզի առողջարանային զգալի ներուժը: Սևանի ափին գտնվող կիսակառույց առողջարանային շինությունները,

«Արևիկ», Գեղամավան գյուղի լքված ու Հայրավանքի առողջարանները մարզի առողջարանային ներուժի մի հատվածն են:

Մարզում առողջարանային զբոսաշրջության զարգացման համար կարիք կա մշակելու ռազմավարություն՝ տնտեսական քայլերի առաջնահերթությամբ: Առողջարանային զբոսաշրջության զարգացման մեջ իր ուրույն տեղը կունենա խորհրդային ճարտարապետաշինարարական հզոր ժառանգությունը: Այդ ռազմավարության մեջ առանցքային պետք է լինի Սևանա լճի էկոլոգիական վիճակի բարելավման հարցը և Սևանա լճի նշանակության վերագնահատումը:

Գեղարքունիքի մարզի առողջարանային զբոսաշրջության նշանակությունը մնում է պետական համակարգի կողմից չգնահատված և չարժևորված: Առաջարկվում է՝

1. Խորհրդային ժառանգության վերափոխում.

• լքված առողջարանների վերականգնում: Խորհրդային շրջանի լքված առողջարանները (օրինակ՝ Հայրավանք, Գեղամավան) կարող են վերածվել էկո-ռեզորտների՝

- պահպանելով պատմական ճարտարապետությունը,
- ավելացնելով ժամանակակից բուժական և հանգստի ենթակառուցվածքներ (սպա-կենտրոններ, յոգայի ստուդիաներ),

• օգտագործելով արևային էներգիա և ջրի վերամշակման համակարգեր, օրինակ, Գեղամավանի մանկական առողջարանի հիման վրա ստեղծել բարձրակարգ wellness-կենտրոն՝ շեշտը դնելով բնապահպանական կայունության վրա, կամ վերածել այն մանկական ճամբարի:

2. Պետական-մասնավոր գործընկերություն.

• հարկային արտոնություններ. մասնավոր ներդրողներին տրամադրել հարկերի նվազեցում՝ Սևանի ափին առողջարաններ կառուցելու դեպքում,

• միջազգային կապեր. Համագործակցել Վրաստանի և Ռուսաստանի առողջարանային կենտրոնների հետ՝ փորձի փոխանակման նպատակով:

3. Մշակութաառողջարանային թեմատիկ փաթեթների մշակում.

- համատեղել բնությունը, պատմությունը և առողջարանային ծառայությունները,
 - «Սևանա լճի թերապիա», 7-օրյա ծրագիր՝ ներառելով լճի ափին յոգա, ցեխաբուժություն և պատմական վանքերի այցելություն,
 - «Հայկական հանքաջրերի ուղի», այցելություն Ջերմուկ, Արզնի և Գեղարքունիքի հանքային աղբյուրներ՝ բժշկի խորհրդատվությամբ,
- կիրառել «դանդաղ տուրիզմ» սկզբունքները՝ խթանելով երկարատև հանգիստը բնության գրկում:

4. Բնապահպանական նախաձեռնություններ.

- Սևանա լճի պահպանում,
- առողջարաններում տեղադրել արևային էներգիայի պանելներ և անձրևաջրերի հավաքման համակարգեր,

- ներդնել «գրոյական աղտոտում» ստանդարտ՝ արգելելով միանգամյա պլաստիկի օգտագործումը,
 - Էկո-հավատարմագրվածություն,
 - ստեղծել «Կանաչ առողջարան» նշանը՝ շնորհելով այն հաստատություններին, որոնք համապատասխանում են Էկոլոգիական չափանիշներին:
5. Համայնքային ներգրավվածություն.
- տեղացիների ուսուցում. կազմակերպել դասընթացներ բուժական զբոսաշրջության, հյուրասիրության և Էկոլոգիայի վերաբերյալ,
 - տեղական արտադրանքի առաջխաղացում.
 - առողջարաններում առաջարկել տեղական մթերքներ (Սևանի հանքային ջուր, Գեղարքունիքի մեղր, Նորատուսի պանիր և այլն) և արհեստավորների աշխատանքներ (գորգեր, խեցեղեն):
6. Գիտահետազոտական համագործակցություն.
- համագործակցել Երևանի Բժշկական Համալսարանի և ԳԱԱ-ի հետ,
 - ուսումնասիրել Գեղարքունիքի հանքային ջրերի բուժական ազդեցությունը քրոնիկ հիվանդությունների վրա,
 - հրապարակել հետազոտություններ միջազգային ամսագրերում՝ գրավելով օտարերկրյա հիվանդների ուշադրությունը:

Գրականության ցանկ.

- [1] **Л. Журавлева**, Курортное дело с основами курортологии, Сочи, 2008, 250 с.
- [2] **Գ. Աղաջանյան, Ժ. Թովչյան**, Հայաստանի առողջարանները և առողջավայրերը, Երևան, 1968, 277 էջ:
- [3] Global Wellness Institute. <<https://globalwellnessinstitute.org/industry-research/global-wellness-institute-2023-global-wellness-economy-monitor/>> (21.04.2025)
- [4] Հայաստանի Հանրապետության Էկոնոմիկայի նախարարություն <<https://www.mineconomy.am/>> (03.05.2025)
- [5] **Հ. Ավագյան**, Հայաստանի հանքային ջրերը, Երևան, 2006, 67 էջ:
- [6] **Մ. Համբարձումյան**, Հայաստանի բուժիչ հանքային ջրերը, Երևան, 1982, 42 էջ:
- [7] **Գ. Թովմասյան**, Առողջարանային-վերականգնողական ու բժշկական զբոսաշրջությունը ՀՀ-ում և աշխարհում, Երևան, 2024, 264 էջ:
- [8] Санаторий и турбаза в Айраванке. <<https://urban3p.ru/object25377>> (21.04.2025)
- [9] Հայաստանի Գեղարքունիքի մարզը թվերով. Վիճակագրական ժողովածու. Երևան, 2024, 124 էջ:
- [10] **Մ. Շահբաջյան**, Հայաստանի մարզերը, Երևան, 2011, 100 էջ:
- [11] «Սևան» ազգային պարկ ՊՈԱԿ, <<https://sevan-park.am>> (01.11.2025)
- [12] Թթուջուր բնական հանքային ջուր, <<http://gegharkunik.ruraltourism.am/hy/ttujur/>> (21.04.2025)
- [13] **Ժ. Թովչյան**, Օգտվիր Հայաստանի առողջավայրերից, Երևան, 1981, 20 էջ:
- [14] Հայկական ՄՍՀ Արհմիությունների առողջարանները. Համառոտ տեղեկագիրք, Երևան, 1972, 66 էջ:

ОЦЕНКА ТУРИСТИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА САНАТОРИЕВ ПЕРИОДА СССР В ГЕХАРКУНИКСКОЙ ОБЛАСТИ

Мариям Аветисовна Авакян*, Сюзанна Вардановна Варданян, Кристине Суреновна Саакян

Национальный университет архитектуры и строительства Армении, г. Ереван, РА

*mavagyan@nuaca.am

Санаторно-курортный туризм является важным направлением, обеспечивающим не только отдых, но и восстановительные и лечебные услуги. В Армении данный сектор обладает значительным потенциалом, особенно в регионах, богатых природными ресурсами и благоприятным климатом. Гехаркуникская область, благодаря своему уникальному географическому положению, наличию озера Севан и минеральных источников, играет важную роль в развитии санаторно-курортного туризма. Хотя проблема развития санаторно-курортного туризма актуальна, до настоящего времени отсутствуют аналитические исследования, особенно комплексные. Цель данной работы — представить анализ состояния и функционирования санаториев и курортов Гехаркуникской области, оставшихся с советских времен и ныне частично или полностью не действующих, их взаимодействие с природной средой, а также оценку туристического потенциала региона в сфере санаторно-курортного туризма. В советский период в области функционировало множество домов отдыха и санаториев, предоставлявших восстановительные и рекреационные услуги. После распада СССР многие из этих учреждений прекратили деятельность или подверглись реконструкции. Незавершенные здания санаториев на побережье Севана, санатории “Аревик”, заброшенные объекты в селе Гегамаван и санатории Айраванка представляют собой важную часть санаторного потенциала региона. Оценка потенциала и значимости санаторно-курортного туризма в области, а также разработанная государством стратегия будут способствовать устойчивому развитию этой сферы.

Ключевые слова: оздоровительный туризм, Гехаркуникский район, санаторий “Аревик”, санатории Айраванка

ASSESSMENT OF THE TOURISM POTENTIAL OF SOVIET-ERA SANATORIA IN THE GEGHARKUNIK REGION

Mariam Avagyan*, Syuzanna Vardanyan, Kristine Sahakyan

National University of Architecture and Construction of Armenia, Yerevan, RA

*mavagyan@nuaca.am

Health resort tourism is an important sector that provides not only recreation but also restorative and medical services. In Armenia, this sector has significant potential, particularly in regions rich in natural resources and favorable climate. Gegharkunik Province, due to its unique geographical location, the presence of Lake Sevan, and mineral springs, plays a key role in the development of health resort tourism. Although the issue of developing health resort tourism is highly relevant, analytical studies, especially comprehensive ones, are currently lacking. The aim of this study is to present an analysis of the condition and functioning of health resorts in Gegharkunik Province, inherited from the Soviet era, many of which are now partially or completely inactive, their integration with the natural environment, and an assessment of the region's potential in health

resort tourism. During the Soviet period, the province had numerous holiday homes and health resorts that provided restorative and recreational services. Following the collapse of the USSR, many of these facilities ceased operation or underwent restructuring. The unfinished health resort buildings on the shores of Lake Sevan, the “Arevik” resort, the abandoned sites in Geghamavan village, and the Hayravank health resorts represent a significant part of the province’s health resort potential. Assessing the potential and significance of health resort tourism in the province, together with state-developed strategies, will promote the sustainable development of this sector.

Keywords: Health Tourism, Gegharkunik Province, “Arevik” Resort, Resorts of Hayravank

Ավագյան Մարիամ Ավետիսի, կ.գ.թ., դոց. (ՀՀ, ք. Երևան) - ՃՇՀԱՀ, Շրջակա միջավայրի կառավարում, սերվիսի և տուրիզմի ամբիոն, (+374)93438756, mavagyan@nuaca.am, **Վարդանյան Սյուզաննա Վարդանի** (ՀՀ, ք. Երևան) - ՃՇՀԱՀ, բակալավր, (+374)94845756, vardanyan_2003@internet.ru, **Սահակյան Քրիստինե Սուրենի, տ.գ.թ., դոց.** (ՀՀ, Երևան) - ՃՇՀԱՀ, Շրջակա միջավայրի կառավարում, սերվիսի և տուրիզմի ամբիոն, (+374)91529327, sks091279@gmail.com

Авакян Мариам Аветисовна, к.б.н., доцент (РА, г. Ереван) - НУАСА, кафедра Управления окружающей средой, сервиса и туризма, (+374)93438756, mavagyan@nuaca.am, **Варданян Сюзанна Вардановна** (РА, г. Ереван) - НУАСА, бакалавр, (+374)94845756, vardanyan_2003@internet.ru, **Саакян Кристине Суреновна, к.т.н., доцент** (РА, г. Ереван) - НУАСА, кафедра Управления окружающей средой, сервиса и туризма, (+374)91529327, sks091279@gmail.com

Avagyan Mariam, doctor of philosophy (PhD) in Biology, Associate Professor (RA, Yerevan) - NUACA, Department of Environmental Management, Service, and Tourism, (+374)93438756, mavagyan@nuaca.am, **Vardanyan Syuzanna** (RA, Yerevan)- NUACA, bachelor, (+374)94845756, vardanyan_2003@internet.ru, **Sahakyan Kristine, doctor of philosophy (PhD) in Engineering, Associate Professor** (RA, Yerevan) - NUACA, Department of Environmental Management, Service, and Tourism, (+374)91529327, sks091279@gmail.com

Ներկայացվել է՝ 16.10.2025թ.

Գրախոսվել է՝ 14.11.2025թ.

Ընդունվել է տպագրության՝ 22.12.2025թ.